

çığılı ilə seçilən plastik sənət nümunələrimiz yox deyil bizim. Amma mən istərdim biz sırf çağdaş ədəbiyyatdan danışaq. Çağdaş ədəbiyyat baxımından, bəli, biz Fransadan 150 il geridəyik. Baxın, 150 il bundan əvvəl Bodler dünya poeziyasına bir yenilik gətirdi. Və 150 ildi dünya poeziyası Bodlerin gətirdiyi modernist estetikanın cizgisi üzərindədir. Tutaq ki, ötən əsrin qırxıncı illərində Orxan Vəli türk poeziyasında Qərib axımıyla ye-

bəri yoxdur ki, o ön söz romantizmin manifesti hesab olunub. O manifest 150 ilə yaxındır dilimizə çevrilməyibse bu, bizim kəsirimiz deyilmi? Yəni ən müasirinə qədər dünyanın bütün ədəbi manifestləri çap olunmadır, biz son iki ildə "Ədəbiyyat qəzeti" olaraq bunu qismən gerçəkləşdirə bildik. Bunsuz hansı istiqamət, hansı yolu tutacağıмыz bilinməz. Əgər pozitivizim Azərbaycan ədəbiyyatında tətbiqi tarixi öyrənilmə-

həq yerə cəmirdi, o, həqiqi ədəbiyyatın harda olduğunu bilirdi.

- **Azər müəllim, sizcə, biz özümü XIX əsrin sonları, XX əsrin əvvəllərində baş verən proseslərə süni şəkildə münəc etmərik ki?**

- Niyə süni şəkildə münəc etməkdən danışaq ki? Mən qaldığımız yerdən başlamağa üstünlük verirəm. XX əsrin əvvəllərində İppolit Tenin "Sənət nəzəriyyəsi"ni Azərbaycanda öyrədən Əli bəy Hüseynzadə var idi. İppolit Tenin həmin "Sənət nəzəriyyəsi" kitabından parçaları dərc etdik. İppolit Tenin iştirakı olmadan hansı müasir sənətdən danışmaq olar? Biz müasirləşsək, çağdaşlaşmaq yoluna girmişiksə, o zaman Əli bəyin fikirlərinə mütəlak mənada önəm verməliyik. O, ötən əsrin ilk illərində "Füyuzat" jurnalında "Nəzmi-qeyri-müqəffə" barədə yazırdı. Ağ şeir üsulunda yazılan mətnlər çap edirdi. Hamletin məşhur monoloqunun ağ şeir üsulunda yazıldığını Azərbaycanda ilk dəfə o dilə gətirirdi. Mən bu düşüncə silsiləsində ilk modernist islam şeyxi Cəmaləddin Əfqaninin də yerini aydın görürəm. Sadəcə, sonralar əlaqə kəsildi, ortaya sosrealizm mərhələsi girdi və Avropa zehniyyətlə Azərbaycan ədəbiyyatı arasında sədd yarandı. Bunalım keçirən, öz içi ilə baş-baş gələn insan türk poeziyasına da çox qec - 1927-ci ildə daxil oldu. Nəcib Fazilil "Kaldırımlar" şeiri bütün ruhu ilə modernist şeir idi. Bu insan Əli bəy Hüseynzadənin də, Məhəmməd Hadinin də, daha geniş ölçüdə Hüseyn Cavidin də əsərlərində var. Sadəcə bizim ədəbiyyatşünaslıq bunları andlandıra, şəkilləndirə bilmədi. 37-ci ildə bizdə əsl ədəbiyyat ilə əlaqələr kəsildi, amma Rusiyada bu proses 46-cı ilə qədər davam elədi. Baxın, o illərdə Rusiyada hələ Anna Axmatova, Mandelştam Stalin səviyyəsində, partiya səviyyəsində müzakirə və tənqid edilirdi. Doğrudur, bizdə də bu və ya fərqli şəkildə davam etdi. Amma təbii ki, bu, Rusiyada daha qabarıq oldu. "Hədd və dərəcə duyğusuna məlik olan... Orta əsrləri özünə əziz bilən... zehnlə mistikani birləşdirmək istəyən və "varlığa heç bir düzəliş verilməməlidir" deyən akmeistlər Rusiyada çox gec susduruldu... Sonrakı rus ədəbiyyatı gizli-aşkar ona istinad edərkən davam edə bildi.

- **Azər müəllim, mövzumuz maraqlıdır, amma təəssüf ki, bir müsahibədə bu problemlərin hamısına toxunmaq mümkün deyil. Ona görə də təklif edərdim müasir dövrümüzə danışıq. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında prosesləri necə qiymətləndirirsiniz?**

- Bir-iki istisnalara bizim güclü ədəbi tənqidimiz yoxdur. Olmadıqca da mətnlərimizin dəyərləndirilməsi, status və dərəcəsi, həqiqi ədəbiyyat faktı olub-olmaması tam şəkildə bəlli olmayacaq. Azərbaycanda ədəbiyyat var, amma bu ədəbiyyatın cərəyanlaşmasına, "izm"ləşməsinə, bir dalğa halına keçməsinə ehtiyac da var. Hələ ki, bizdə bu ədəbi dalğa yoxdur. Daha doğrusu, o dalğanı yaratmır, onu cərəyanlaşdırır. Güclü və yeni dalğa yalnızca qımlıdanmaqdadır. Hələ ki, çoxmür. Amma nə zaman ki, çoxşübhəli və ədəbi tənqid bu ədəbi prosesi adlandırmağa başlayacaq, ona ünvan verəcək, o zaman həqiqi ədəbiyyat örnəkləri boy göstərəcək. Və biz biləcəyik ki, bu gün Azərbaycanda yazılan hansı əsərlər ədəbiyyatın ruhunu və istiqamətini müəyyənləşdirə bilən əsərlərdir və dünya üçün də həmin əsərlər maraqlı olacaqdır.

Səhhətəyşdi:

Mirmehdi AĞAĞLU

150 il bundan əvvəl Bodler dünya poeziyasına bir yenilik gətirdi. Və 150 ildi dünya poeziyası Bodlerin gətirdiyi modernist estetikanın cizgisi üzərindədir. Tutaq ki, ötən əsrin qırxıncı illərində Orxan Vəli türk poeziyasında Qərib axımıyla yenilik etdi və türk şerini hardasa 150 il qabağa atdı.

niklik etdi və türk şerini hardasa 150 il qabağa atdı. Etiraf edərk ki, bizdə bu cür hadisə baş vermədi. Bunun da baş verməməsinin konkret səbəbi Azərbaycanın Sovetlər sistemində olmasının, ədəbiyyatın siyasətə bağlı olmasının acısıdır. Fransada, Türkiyədə isə bu proses fərqli getdi. Görürsünüz, Orxan Vəlinin İstanbulu bir başqadır, Yahya Kamalın İstanbulu tamam başqa. Yahya Kamalın da İstanbulu sevimidir, Orxan Vəlinin də. Yahya Kamalın da İstanbulu bu gün İstanbulda var, Orxan Vəlinin də. Amma bizim Bakı Almaz Yıldırımın başqa hansı şairimizin şerində simvollaşmış? "Nazlı Bakım, o neft qoxan gülüm hey". Bakımın şeirləşməsində bu, Azərbaycan poeziyasının ilk uğurudur. Bu çox ciddi bir məsələdir. Özümüzdə aldatmaqla deyil ki! Tutaq ki, Türkiyədə Oxan Vəli ilə Birinci Yeni baş verdi, Edip Canseverlə, Cemal Süreyya ilə... İkinci Yeni baş verdi. Bu dalğalar hər biri yeni fenomen, yeni paradığma gətirdi. Bizdə Rəsul Rza istisna edilərsə bu dalğalar olmadı axı! Digər tərəfdən, bizim ədəbiyyatşünaslıqda metodoloji buzlar hələ də tam əriməyib. Bəlkə damcı-damcı əridiyi olur. Amma bu, kompleks şəkildə baş vermir. Mənim qəzetdə götürdüyüm əsas xətt ondan ibarətdir ki, metafizik baxımdan, bəlkə hətta ezoterik dərindən Şərqə, cərəyanlaşma baxımından Avropaya doğru gedək.

- **Bu sizin də sevdiyiniz Əli bəy Hüseynzadənin "Türkləşmək, islamaşmaq, müasirləşmək" konsepsiyasına bənzədi.**

- Əslində, mənim yolum da odur. Amma necə? Hansı istiqamətlərə? O istiqamətləri bəlliləmək lazımdır. Biz Avropanı çox çap etdiyimizə görə qıyanların iradələri eşidəndə yadıma Əli bəy Hüseynzadənin fikirləri düşür: "Şimdi bizə derlər ki: madam ki, ingilislər, firənglər, filanlar böylə imişlər, nə üçün siz də "Füyuzat"ınızda ingilislərə, firənglərə müraciət edirsiniz. Ortağa gah Hötenin "Faust"unu, gah Şekspirin "Jül Sezar"ını, gah nə bilim hanki avropalının hanki əsərini çıxarırsunuz! "Avropalılışalım" deyirsiniz?! Lakin ey qare, müraciətdən müraciətə fərq vardır. Biz avropalıların ədəbiyyatlarına... müraciət etmək istiyoruz, özlərinə degil. Biz istiyoruz ki, İslam ölkəsinə onların beyinləri, dimağları girsin, boğazları, mədələri girməsin. Biz istərik ki, ölkəmiz onların beyinlərini həzm etsin, yoxsa mədələrində həzm olunmasın". Tutalım bu gün mən qəzetdə Viktor Hüqonun "Kromvel" dramına yazdığım önsözün çap edərkən, buna irad bildirənin xə-

yibse hansı müasir ədəbiyyatdan danışmaq olar? Amma mən sizə bəlkə də heç kəsin qəbul cəməyəcəyi bir fikir deyə bilərəm. Hüseyn Cavid yaratdıqlığını təmsalında Azərbaycan ədəbiyyatında pozitivizm və irfan birləşib. Bəs bu fenomen necə baş verib? Necə ola bilərdi ki, naturalizmlə təsəvvüf bir araya gələ bilsin? Bax, bütün bunlar aradaşdırılmalıdır. Bəlkə Azərbaycan ədəbiyyatı deyilən fikrin özü hələlik bu cavablandırılmamış sualları arasında gizlidir.

- **Bir müddətdir "Ədəbiyyat qəzeti"ndə modernizm haqqında silsilə yazılarınız çap olunmuşdur. Bu ehtiyac hardan yarandı? Niyə məhz modernizməndən başladınız?**

- Ədəbiyyatdan başladıq. Özü də qəzetdə tək mənim yazılarım deyil, başqa yazılar da yazıldı. Sovet dönəmində modernizmlə sosrealizmin açıq savaşı gedib bizdə. "Modernizm həyat və gözəlliyə yabançıdır" doktrinasına tabe tutulub bizim ədəbiyyat. Amma SSRİ ilə birgə ədəbi ideologiya olaraq sosrealizm də süqut etdi. Dünya ədəbiyyatında modernizmin ilk ön böyük abidəsi Coysun "Ulliss" romanıdır. Bunu etiraf etməliyik ki, "Ulliss" tam olaraq bu günəçən Azərbaycan dilinə çevrilməmiş dünyə ədəbiyyatı ilə qarşılıqlı münasibətlərimizdə bağışlanılmamış kəsirdir. Bu olmayanda bizim həttə müqayisəli ədəbiyyatımız üçün də problemlər yaranır. Yaxud ekzistensial insanın, öz fərdi məniyəni ortaya qoyan insanın - yeni ilk modernist rəsmilərdən olan Munkun "Çığırta" əsərindəki insanın yaşantıları ilə Hadinin "Əlvahi-inti-bah"ındakı fəryadın tonu və fonu təxminən eynidirsə...bunu niyə arxivləməyəcək? Yaxud xatırlatmayacaq? Bu, axı, bizi dünyaya yaxınlaşdırır. Dünya biza, bizi dünyaya tənqid edir. "Ulliss"lə "Siyasəti-fürusət" in müqayisəsini aparmaqla düşünürəm ki, yanlış yol verdim. Eyni sistemli baxış, dünyaya qismən fərqli də olsa, demək olar ki, eyni estetik yanaşma, Dublində Bakıya qədər paradıqların oxşarlığı... hələ üstəlik, nəzərə alsaq ki, Əli bəy Hüseynzadə bu əsəri Coysdan 10-15 il öncə yaradıb, o zaman dərindən düşünməyə dəyər.

- **Bu sizin qənaətinizdir, yoxsa Əli bəy bunları bilərəkdən edirdi?**

- Əlbəttə, düşünürək edirdi. Dedi-yim kimi, "Siyasəti-fürusət"i də "Ulliss"dən öncə yazmışdı. Əli bəy Hüseynzadə Avropadakı ədəbi prosesləri izləyirdi. Cərəyanlara vaqif idi. O, ilk dəfə 1906-cı ildə modern cərəyanlar haqqında mülahizələrini irəli sürdü. Simvolizməndə, dekadansdan bəhs etdi, Verleni, Mallarmeni, Bodleri xatırladı. Əli bəy bunları na-